

ارکان عدالت موعود

<?xml encoding="UTF-8">

عدالت موعود و یا به بیان دیگر عدالتی که وعده تحقق آن در زمان ظهور امام مهدی (ع) داده شده ، از نظر دامنه ، گستره و ژرفا بی همتاست و درست به همین دلیل است که حکومت های بشری از ایجاد نظام عادلانه ای مشابه آنچه در عصر موعود، محقق خواهد شد عاجزند. برای درک ابعاد و زوایای مختلف عدالت مهدوی در این مقاله نگاهی گذرا خواهیم داشت به بخشی از روایاتی که به توصیف قیام ظلم ستیز و عدالت گستر امام مهدی (ع) پرداخته اند.

1. دامنه عدالت موعود

در فرهنگ اسلامی ، ظلم معانی و مصادیق متعددی دارد و در آیات و روایات این کلمه به سه مفهوم به کار رفته است : 1. ظلم در معنای کفر و شرک نسبت به خدا 1 ؛ 2. ظلم نسبت به خود (گناه و عصیان) 2 و 3. ظلم نسبت به دیگران (ستم و تجاوز) 3 . امام علی (ع) در بیانی بسیار زیبا معانی متعدد ظلم را اینگونه تبیین کرده اند:

ألا وإنّ الظلم ثلاثة : فظلم لایغفر، و ظلم لایترک ، و ظلم مغفور لایطلب فأما الظلم الذی لایغفر فالشرک بالله، قال الله سبحانه : «إنّ الله لایغفر أن یشرک به» 4 و أما الظلم الذی یغفر فظلم العبد نفسه عند بعض الهنات و أما الظلم الذی لایترک فظلم العباد بعضهم بعضاً.

بدانید که ستم سه گونه است : ستمی که هرگز آمرزیده نشود و ستمی که بازخواست گردد و ستمی که بخشوده است و بازخواست نشود. اما آن ستمی که هرگز آمرزیده نشود، شرک به خداست . خدای تعالی گوید: «مسئلاً خدا، این را که به او شرک ورزیده شود نمی بخشاید» و ستمی که آمرزیده شود ظلم بنده است به خود به ارتکاب برخی کارهای ناشایست ، و ستمی که بازخواست می شود ظلم کردن مردم بر یکدیگر است . 5

همچنانکه «ظلم» مفاهیم و مصادیق متعددی دارد، کلمه مقابل آن ؛ یعنی «عدل» نیز از نظر معنا و مصداق بسیار گسترده است و حوزه وسیعی را شامل می شود. به بیان دیگر براساس آموزه های دین اسلام ، عدالت و عدالت گستری تنها به صحنه حیات اجتماعی انسان ها و روابط آنها با دیگران محدود نمی شود، بلکه حوزه وسیعی شامل رابطه انسان با خدا، رابطه انسان با خود و رابطه انسان با دیگران را دربر می گیرد. از همین روست که می بینیم در روایات اسلامی هر زمان که از ظلم ستیزی امام مهدی (ع) سخن به میان می آید، همه مظاهر ظلم مورد توجه قرار می گیرد و بر این نکته تأکید می شود که آن حضرت نه تنها رسم ستم و تجاوز را در روابط انسان ها با یکدیگر برمی اندازد و این روابط را بر محور عدالت سامان می دهد، بلکه با هرگونه کژروی ، کج اندیشی و انحراف اخلاقی و اعتقادی نیز مبارزه می کند و رابطه انسان با خود و با خدای خود را نیز به عدالت برمی گرداند.

برای روشن تر شدن آنچه گفته شد به بررسی برخی از روایت هایی می پردازیم که به توصیف ظلم ستیزی و عدالت گستری امام مهدی (ع) پرداخته اند تا مشخص شود که در هر یک از آنها کدام معنا از ظلم و کدام مصداق از عدالت قصد شده است :

در برخی از روایات ، به معنای نخست ظلم ؛ یعنی کفر و شرک ، توجه شده و قیام عدالت گستر امام مهدی (ع) را به عنوان قیامی که این نوع از ظلم را از صحنه روزگار پاک می سازد، تفسیر کرده اند که روایت زیر از ابوبصیر از آن جمله است :

سألت أبا عبدالله عليه السلام عن قول الله تعالى في كتابه : «هو الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون» . 6

از ابا عبدالله [امام صادق] که درود بر او باد - در مورد این سخن خدای تعالی در کتابش پرسیدم :
«او کسی است که پیامبرش را با هدایت و دین درست فرستاد تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند، هر چند مشرکان خوش نداشته باشند».

آن حضرت در پاسخ فرمودند:

والله ما أنزل تأويلها بعد قلت : جعلت فداك و متى ينزل ؟ قال : حتى يقوم القائم إن شاء الله فإذا خرج القائم لم يبق كافر و مشرك إلا كره خروجه حتى لو كان كافر أو مشرك في بطن صخرة لقاتل الصخرة يا مؤمن في بطن كافر أو مشرك فاقتله قال : فينحيه الله فيقتله . 7

به خدا سوگند، هنوز تأویل این آیه نازل نشده است . گفتیم : فدایت شوم ، پس کی نازل می شود؟ فرمود: زمانی که به خواست خدا قائم به پا خیزد. پس هنگامی که قائم قیام کند، هیچ کافر و مشرکی نمی ماند مگر اینکه از قیام او ناخشنود است . حتی اگر کافر یا مشرکی در دل سنگی باشد، آن سنگ ندا می دهد که : ای مؤمن ! کافر یا مشرکی در دل من است ، او را بکش . فرمود: پس خدا او را آشکار می کند [و آن مؤمن] او را می کشد.

در ذیل آیه یاد شده روایات دیگری نیز وارد شده است که همه آنها دلالت بر این دارند که در زمان ظهور امام مهدی (ع) جهان از همه مظاهر کفر و شرک پیراسته و دین حق بر سراسر گیتی حاکم می شود. 8

در تفسیر علی بن ابراهیم قمی ، معروف به تفسیر القمی ، نیز در تفسیر این آیه چنین آمده است :
إنّها نزلت في القائم من آل محمد عليهم السلام و هو الإمام الذي يظهره الله على الدين كله فيملاء الأرض قسطاً و عدلاً كما ملئت جوراً و ظلماً و هذا ممّا ذكرنا أنّ تأويله بعد تنزيله . 9

این آیه در مورد قائم از آل محمد - که درود بر آنها باد - نازل شده است . او آن پیشوایی است که خداوند او را بر همه ادیان پیروز می گرداند، و زمین را از قسط و عدل پر می سازد. همچنانکه [پیش از آن] از جور و ستم پر شده بود. و این آیه از جمله مواردی است که گفتیم تأویل آن پس از تنزیلش خواهد آمد.

از دیگر روایاتی که در آنها مصداق اول ظلم - البته در معنایی وسیع تر که شامل هرگونه بدعت و باطل نیز می شود - اراده شده است ، روایتی است که از امام باقر (ع) در تفسیر این آیه شریفه وارده شده است :

الذين إن مكّثهم في الأرض أقاموا الصلوة و اتوا الزكاة و أمروا بالمعروف و نهوا عن المنكر و لله عاقبة الامور. 10
همان کسی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم ، نماز برپا می دارند و زکات می دهند و به کارهای پسندیده و ا می دارند و از کارهای ناپسند باز می دارند، فرجام همه کارها از آن خداست .

آن حضرت در تفسیر آیه یاد شده می فرماید:

فهذه لآل محمد صلى الله عليهم إلى آخر الأئمة و المهديّ و أصحابه يملّكهم الله مشارق الأرض و مغاربها و يظهر [به] الدين و يميت الله به و بأصحابه البدع و الباطل كما أمات السفهاء الحقّ حتّى لا يرى أين الظلم و يأمرن

این آیه درباره خاندان محمد - که درود خداوند بر آنها باد - تا آخرین امام [نازل شده] است . خداوند مشرق ها و مغرب های زمین را در اختیار مهدی و یاران او قرار می دهد و دین را به دست او آشکار می سازد. خداوند به وسیله مهدی و یارانش همه [مظاهر] بدعت و باطل را می میراند، همچنانکه [پیش از آن] نابخردان حق را میرانده بودند. به گونه ای که ظلم در هیچ جا دیده نمی شود. و امر به معروف و نهی از منکر می کنند.

2-1. عدالت در رابطه انسان با خود

در پاره ای دیگر از روایاتی که به ظلم ستیزی امام مهدی (ع) پرداخته اند، دومین چهره ظلم ؛ یعنی ظلم انسان به خود، با همه مظاهر آن ، مورد توجه قرار گرفته و بر این موضوع تأکید شده است که آن حضرت با هدف گسترش عدالت در جهان با هرگونه فساد و تباهی و گناه و نافرمانی خدا، مبارزه و زمین را از هرگونه پلیدی پاک می کند:

يُفَرِّجُ اللَّهُ بِالْمَهْدِيِّ عَنِ الْأُمَّةِ يَمَلَأُ قُلُوبَ

در پاره ای دیگر از روایاتی که به ظلم ستیزی امام مهدی (ع) پرداخته اند، دومین چهره ظلم ؛ یعنی ظلم انسان به خود، با همه مظاهر آن ، مورد توجه قرار گرفته .

برخی دیگر از روایات به سومین مصداق ظلم ؛ یعنی ستم و تجاوز به دیگران توجه کرده و از میان برداشتن همه روابط ظالمانه موجود در جوامع انسانی را به عنوان یکی دیگر از مظاهر عدل مهدوی برشمرده اند.

العباد عبادة يسعهم عدله . به یمحق الله الكذب و يذهب الزمان الكلب و به يخرج ذل الرق من أعناقكم . 12
خداوند به وسیله مهدی برای امت گشایش حاصل می کند. او دل های بندگان را با عبادت پر می کند و عدالتش را بر آنها دامن گستر می سازد. خداوند به وسیله او دروغ و دروغگویی را ریشه کن می کند و خوی درندگی و ستیزه جویی را از بین می برد و طوق ذلت و بردگی را از گردن شما برمی دارد.

در روایت دیگری از امام علی (ع) تصریح شده که در زمان ظهور امام مهدی (ع) عدالت بر جهان درون انسان ها نیز حاکم می شود و همه به صلاح و رستگاری روی می آورند:

... يملأ الارض عدلاً و قسطاً و نوراً و برهاناً، يدين له عرض البلاد و طولها، لايبقي كافر إلاّ امن ، ولا طالح إلاّ صلح و تصطليح في ملكه السباع . 13

... او زمین را از عدل و قسط و نور و برهان پر می کند، طول و عرض جهان برابر او تسلیم می شود. هیچ کافری نمی ماند مگر اینکه ایمان می آورد و هیچ نابکاری نمی ماند مگر اینکه به صلاح و پرهیزگاری می گراید. در دولت او درندگان نیز از در سازش با یکدیگر درمی آیند.

3-1. عدالت در رابطه انسان با دیگران

برخی دیگر از روایات به سومین مصداق ظلم ؛ یعنی ستم و تجاوز به دیگران توجه کرده و از میان برداشتن همه روابط ظالمانه موجود در جوامع انسانی را به عنوان یکی دیگر از مظاهر عدل مهدوی برشمرده اند. از جمله در روایتی که از امام رضا (ع) نقل شده در توصیف «قائم اهل بیت » چنین آمده است :

يطهر الله به الارض من كل جور، و يقدرسها من كل ظلم ... فإذا خرج أشرقّت الارض بنور ربّها و وضع ميزان العدل بين الناس فلا يظلم أحد أحداً. 14

خداوند به وسیله قائم ، جهان را از هرگونه ناروایی پاکیزه و از هرگونه ستم پیراسته می سازد... آنگاه که او قیام کند زمین به نور پروردگارش روشن می شود؛ میزان عدل را در میان مردم برپا می سازد و هیچکس به دیگری ستم روا نخواهد داشت .

2. گستره عدالت موعود

گستره عدالت موعود را با دو نگاه می توان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داد: نخست با یک نگاه کلان ؛ در این نگاه آنچه مورد توجه قرار می گیرد فراگیری عدالت آن حضرت و گسترش آن در جای جای کره خاک است . دوم ، با یک نگاه جزئی و موردی ؛ در این نگاه علاوه بر جهان شمولی و توسعه عام و فراگیر عدالت موعود، حاکمیت عدالت بر شئون مختلف حیات انسان نیز مورد توجه قرار می گیرد. به بیان دیگر در نگاه دوم ، حاکمیت عدالت مهدوی بر هر یک از روابط فرهنگی ، سیاسی ، اقتصادی و حقوقی جوامع انسانی به تفکیک مطالعه و بررسی می شود.

در اینجا تلاش خواهیم کرد گستره عدالت موعود را با توجه به دو نگاه یاد شده ، از منظر روایات مورد بررسی قرار دهیم

2-1. جهان شمولی

از بررسی روایاتی که در زمینه ویژگی های عصر حکومت جهانی امام مهدی (ع) وارد شده اند، چنین برمی آید که در آن عصر، جهان با همه وسعتش در دایره حاکمیت عدل مهدوی قرار گرفته و هیچ کجای جهان از حوزه نفوذ عدالت موعود خارج نمی ماند.

از مهم ترین روایت هایی که با توجه به آنها می توان به جهان شمولی عدالت مهدی پی برد، روایت های متواتری است که از شیعه و اهل سنت نقل شده و در آنها تصریح شده است که امام مهدی (ع) جهان را پس از آنکه از ظلم و ستم پر شده از عدل و داد آکنده می سازد.

پیش از این به چند مورد از این روایات اشاره کردیم و از این رو از تکرار آنها خودداری می کنیم . پاره ای دیگر از روایات که می توان جهان شمولی عدالت مهدوی را از آنها استفاده کرد، روایاتی است که در آنها تصریح شده با ظهور امام مهدی (ع) همه زمین - و نه فقط قسمتی از آن - زنده می شود و حیات دوباره می یابد. این روایات خود کنایه از این است که با گسترش عدالت آن حضرت ، جهان خسته از ظلم و ستم - که رفته رفته به پیکری بی جان تبدیل شده - حیات دوباره پیدا می کند و نشاط و سرزندگی خود را باز می یابد.

بخشی از این روایات ، روایاتی است که در تفسیر آیه شریفه زیر وارد شده است :

إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ . 15

بدانید که خدا زمین را پس از مرگش زنده می گرداند. به راستی آیات [خود] را برای شما روشن گردانیده ایم ، باشد که بیندیشید.

در یک نمونه از این روایات که از امام باقر (ع) نقل شده چنین می خوانیم :

يَحْيِيهَا اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بِالْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ مَوْتِهَا. 16

خداوند، صاحب عزت و جلال ، به دست قائم - که بر او درود باد - زمین را پس از مردنش زنده می سازد.

از ابن عباس نیز در تفسیر آیه مذکور چنین نقل شده است :

يعْنِي يَصْلِحُ «الْأَرْضَ» بِقَائِمِ آلِ مُحَمَّدٍ مِنْ «بَعْدِ مَوْتِهَا» يَعْنِي مَنْ بَعْدَ جُورِ أَهْلِ مَمْلَكَتِهَا «قَدْبِيًّا لَكُمْ الْآيَاتِ»

بِقَائِمِ آلِ مُحَمَّدٍ «لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ» . 17

[خداوند] به وسیله قام آل محمد «زمین را پس از مردنش»؛ یعنی پس از ستم ساکنان آن ، آباد و سرزنده می سازد. «به راستی آیات را» به وسیله قائم آل محمد «برای شما روشن گردانیده ایم باشد که بیندیشید».

2-2. همه جانبه نگری

با ظهور امام مهدی (ع) و استقرار حکومت آن حضرت ، عدالت بر تمام روابط موجود در جوامع انسانی حاکم شده و ساحت های مختلف حیات بشر رنگ عدل و قسط به خود می گیرد. به بیان دیگر عدالت مهدوی به عدالت اقتصادی یا عدالت قضایی محدود نشده و همه حوزه های فرهنگی ، سیاسی ، اقتصادی و حقوقی را شامل می شود.

اگر چه همه جانبه نگری عدالت موعود را می توان از عموم یا اطلاق روایاتی که بر حاکمیت عدالت و نابودی ظلم در زمان ظهور امام مهدی (ع) دلالت می کنند، به دست آورد، اما برای روشن تر شدن این موضوع روایت هایی ناظر به گسترش عدالت در حوزه های مختلف اجتماعی را به تفکیک مورد بررسی قرار می دهیم .

1-2-2. عدالت فرهنگی و آموزشی

یکی از شاخصه های مهم عدالت مهدوی فراهم شدن امکان رشد و اعتلای فرهنگی ، آموزشی برای همه مردم - صرف نظر از جنس ، طبقه و یا رنگ و نژاد - است . در نظام حکومتی امام مهدی (ع) نادانی ، بی سواد و کم خردی به طور کلی ریشه کن شده همه انسان ها به مقتضای توانایی خود از بالاترین حد دانش و معرفت برخوردار می شوند.

در روایتی که از امام باقر (ع) نقل شده در زمینه رشد و توسعه خردورزی در زمان امام مهدی (ع) چنین می خوانیم :

إذا قام قائمنا وضع الله يده على رؤس العباد فجمع بها عقولهم و كملت به أعلامهم . 18

هنگامی که قائم ما به پا خیزد خداوند دستش را بر سر بندگان می گذارد و بدین وسیله عقول آنها افزایش یافته و خردهای آنها به کمال می رسد.

در روایت دیگری که از آن حضرت نقل شده در زمینه همگانی شدن دانش و معرفت در عصر حاکمیت امام مهدی (ع) چنین آمده است :

... و تؤتون الحكمة فى زمانه حتى أنّ المرأة لتقضى فى بيتها بكتاب الله تعالى و سنة

به عدالت مهدوی به عدالت اقتصادی یا عدالت قضایی محدود نشده و همه حوزه های فرهنگی ، سیاسی ، اقتصادی و حقوقی را شامل می شود.

حضرت تعدادی از یاران خود را برمی گزیند و برای قضاوت به سراسر جهان گسیل می دارد.

آنها در بالاترین مراتب تقوی و پرهیزگاری قرار دارند و ثانیاً، در یک ارتباط مستقیم با امام خود، حکم کلیه قضایایی را که در آنها دچار شک و تردید شده اند دریافت می کنند.

رسول الله (ص).

... در دوران او شما از حکمت برخوردار می شوید تا آنجا که یک زن در خانه خود برابر کتاب خدای تعالی و روش پیامبر - که درود بر او و خاندانش باد - [همچون مجتهد با استنباط شخصی] به انجام تکالیف شرعی 19 خود پردازد. 20

2-2-2. عدالت قضایی

در زمان حکومت امام مهدی (ع) عدالت به تمام معنا در مناسبات حقوقی و قضایی حاکم شده و داوری و قضاوت میان مردم از هرگونه شائبه خطا، اشتباه ، بی عدالتی ، جانبداری و... پیراسته می گردد که این امر به نوبه خود تأثیر مهمی در عادلانه شدن همه روابط اجتماعی و جلوگیری از ظلم و تجاوز به حقوق دیگران خواهد داشت .

در این زمینه نیز روایت های فراوانی وارد شده که در اینجا به برخی از آنجا اشاره می کنیم .
امام صادق (ع) شیوة قضاوت امام مهدی (ع) را به شیوة پیامبرانی چون حضرت داوود (ع) - که قضاوت عادلانه و بدون اشتباه آنها در تاریخ مشهور است - تشبیه کرده ، می فرماید:
إذا قام قائم آل محمد عليهم السلام حكم بين الناس بحكم داود لايحتاج إلى بيّنة يلهمه الله تعالى فيحكم بعلمه و يخبر كل قوم بما استبطنوه ... 21

زمانی که قائم ال محمد - که بر آنها درود باد - به پاخیزد، در میان مردم به حکم داود قضاوت خواهد نمود. او به بیّنه (شاهد) نیازی نخواهد داشت ؛ زیرا خدای تعالی امور را به وی الهام می کند و او بر پایه دانش خود داوری می کند و هر قومی را به آنچه پنهان نموده اند آگاه می سازد.

بدیهی است قضاوتی که با الهام خداوند صورت گیرد در آن هیچ اشتباه و بی عدالتی نخواهد بود؛ اما در اینجا چند سؤال مطرح است : اول اینکه آیا امام مهدی (ع) خود به تنهایی امر قضا را به عهده خواهد گرفت یا اینکه کسانی دیگری را هم برای قضاوت برمی گزیند؟ و دوم اینکه اگر امام مهدی (ع) کسان دیگری را هم برای قضاوت میان مردم برمی گزیند، چه تضمینی وجود دارد که آنها دچار اشتباه و خطا و یا قضاوت ناعادلانه نشوند؟ در پاسخ این دو سؤال باید گفت : آنچه از روایات استفاده می شود این است که آن حضرت تعدادی از یاران خود را برمی گزیند و برای قضاوت به سراسر جهان گسیل می دارد، اما آنچه باعث مصون بودن آنها از اشتباه و قضاوت ناعادلانه می شود این است که : اولاً، آنها در بالاترین مراتب تقوی و پرهیزگاری قرار دارند و ثانیاً، در یک ارتباط مستقیم با امام خود، حکم کلیه قضایایی را که در آنها دچار شک و تردید شده اند دریافت می کنند.

در روایتی که در این زمینه از امام صادق (ع) نقل شده چنین می خوانیم :
إذا قام القائم بعث في أقاليم الارض ، في كل إقليم رجلاً ، يقول : عهدك في كفك ، فإذا ورد عليك أمر لا تفهمه ، ولاتعرف القضاء فيه فانظر إلى كفك و اعمل بما فيها. 22

هنگامی که قائم قیام کند در کشورهای روی زمین کسانی را برمی انگیزد، در هر سرزمین یک نفر را، و به او می گوید: فرمان تو در کف دست تو است ، هرگاه کاری برای تو پیش آمد که آن را نفهمیدی و ندانستی چگونه در آن حکم کنی ، به کف دست خود بنگر و به آنچه در آن (مکتوب) است عمل کن .

2-2-3. عدالت اقتصادی

عدالت اقتصادی یکی از مهم ترین شاخصه های عدالت اجتماعی است و به جرأت می توان گفت که بسیاری از تحولات و نهضت های اجتماعی ، سیاسی که در طول تاریخ در جوامع مختلف رخ داده ، به نوعی با این موضوع مرتبط بوده است . اگر چه سوگمندانه باید اذعان داشت که هر چه انسان ها برای تحقق عدالت اقتصادی بیشتر تلاش کرده اند، کمتر بدان دست یافته اند و جز در مقاطعی محدود از حیات بشر در کره خاک ، عدالت اقتصادی بر جوامع حاکم نبوده است .

نگاهی اجمالی به تاریخ تحولات نظام های سیاسی ، اجتماعی نشان می دهد که در گذر زمان نظام های مختلفی با داعیه برقراری و گسترش عدالت اقتصادی به میدان آمده اند و پس از چند صباحی حاکمیت ، و اتلاف سرمایه های مادی و معنوی ملت ها صحنه سیاست را ترک کرده اند، که نظام های سوسیالیستی آخرین نمونه از این دست نظام ها هستند.

در دولت امام مهدی (ع) به عنوان آخرین دولتی که بر کره خاک حکومت خواهد کرد، تأمین عدالت اقتصادی نقش و جایگاه برجسته ای دارد و در روایت های اسلامی نیز بر این بعد از ابعاد عدالت موعود بسیار تأکید شده

است . با نگاهی گذرا به روایات اسلامی به روشنی می توان دریافت که با استقرار حکومت مهدوی ، رفاه اقتصادی همراه با قسط و عدالت بر سراسر جهان حاکم شده و بشر به آرزوی دیرین خود دست می یابد.

برای به دست آوردن تصویری اجمالی از عدالت و رفاه اقتصادی عصر ظهور، به چند نمونه از روایت هایی که در این زمینه وارد شده اند، اشاره می کنیم :

يكون المهدى فى أمتى ... تتنعم أمتى فى زمانه تنعماً لم يتنعم (يتنعموا) مثله قطّ، البرّ منهم والفاجر. يرسل السّماء عليهم مدراراً ولا تحبس الارض من نباتها، و يكون المال كدوساً، يأتيه الرجل فيسأله فيحثى له فى ثوبه ما استطاع أن يحمله . 23

مهدی در امت من است امت من ، [اعم از] نیکان و بدان آنها، در عصر او به آنچنان رفاه و آسایشی دست می یابند که هرگز مانند آن سابقه نداشته است . آسمان بر آنها بارش فراوان می فرستد و زمین گیاهانش را از آنها دریغ نمی دارد. در آن زمان مال و ثروت چون خرمن برهم انباشته می شود. مردی پیش آن حضرت می آید و از او درخواست [کمک] می کند. ایشان هم به مقداری که آن مرد می تواند با خود بردارد در لباسش می ریزد.

امام محمدباقر (ع) نیز عدالت اقتصادی دوران ظهور را چنین توصیف می کنند:

...فإنّه يقسم بالسويّة و يعدل فى خلق الرحمن ، البرّ منهم والفاجر . 24

...او مال و ثروت را به مساوات [بین مردم] تقسیم و در میان آفریدگان [خدای] رحمان ، [اعم از] نیکان و بدان آنها، عدالت برقرار می کند.

آن حضرت در روایتی دیگر در بیان رفاه عمومی و برابری اقتصادی که در عصر حاکمیت حضرت قائم (ع) ایجاد می شود، می فرمایند:

... و يعطى الناس عطايا مرتين فى السنة و يرزقهم فى الشهر رزقين و يسوّى بين الناس حتى لا ترى محتاجاً الى الزكاة و يجىء أصحاب الزكاة بزكاتهم إلى المحاويع من شيعته فلا يقبلونها، فيصرونها و يدورون فى دورهم فيخرجون إليهم ، فيقولون : لاجاة لنا فى دراهمكم ...، و يجتمع إليه أموال أهل الدنيا كلّها من بطن الارض و ظهرها، فيقال للناس : تعالوا إلى ما قطعتم فيه الارحام و سفكتم فيه الدم الحرام ، و ركبتم فيه المحارم . فيعطى عطاء لم يعطه أحد قبله . 25

... او بخشش هایش را دو بار در سال بر مردم ارزانی می دارد و در هر ماه دو بار به آنها روزی می دهد. او میان مردم چنان برابری ایجاد می کند که هیچ نیازمند زکاتی یافت نمی شود. صاحبان زکات با زکات های خود به سوی مستمندان از شیعیان او روی می آورند، اما آنها از پذیرش زکات خودداری می کنند. پس صاحبان زکات ، زکاتشان را در همیان گذاشته ، در خانه های مستمندان می گردانند و به آنها عرضه می کنند، اما آنها می گویند: ما را نیازی به درهم شما نیست ... همه اموال اهل دنیا، چه [آنها که] از دل زمین [به دست می آید] و [چه آنها که] از روی زمین [حاصل می شود] نزد او جمع می شود؛ پس او به مردم می گوید: بیاوید به سوی آنچه در راه [به دست آوردن] آن پیوندهای خویشی را گسستید؛ خون به ناحق ریختید و به محارم دست یازیدید. پس او آنچنان بخششی به مردم ارزانی می کند که پیش از آن هیچکس ارزانی نداشته است .

نکته مهمی که از این روایات و برخی دیگر از روایات به دست می آید این است که در زمان امام مهدی (ع) مردم علاوه بر بی نیازی ظاهری که در اثر گسترش رفاه عمومی و توزیع عادلانه ثروت ها، بدان دست می یابند؛ از نظر باطنی نیز به بی نیازی می رسند و روحیه زیاده خواهی و زیاده طلبی در آنها از میان می رود تا آنجا که از پذیرش مال و ثروتی که احساس می کنند نیازی بدان ندارند خودداری می کنند. روایت زیر که از پیامبر گرامی اسلام (ص)

نقل شده ، این نکته را به روشنی بیان می کند:

إذا خرج المهدى ألقى الله تعالى الغنى في قلوب العباد، حتى يقول المهدى: من يريد المال ؟ فلا يأتيه أحد إلا واحد يقول أنا. فيقول : أحت فيحني فيحمل على ظهره ، حتى إذا أتى أقصى الناس . قال : ألا أراني شرّ من هاهنا، فيرجع فيردّه إليه ، فيقول : خذ مالك ، لاحتاجة لي فيه . 26

هنگامی که مهدی ظهور کند، خداوند تعالی بی نیازی را در دل های بندگان جایگزین می سازد، تا آنجا که وقتی مهدی می گوید: چه کسی مال و دارایی می خواهد؟ جز یک نفر هیچکس به سوی او نمی آید. پس او می گوید: [هر چه خواهی] بگیر. آن مرد هم مقداری مال برگرفته بر دوش خود گذاشته می رود، تا آنجا که به دورترین مردم می رسد. در این وقت می گوید: آیا من از این مردم هم بدترم . پس باز می گردد و آن مال را به مهدی برمی گرداند و می گوید: مالت را بگیر نیازی به آن ندارم .

در زمان امام مهدی (ع) مردم علاوه بر بی نیازی ظاهری از نظر باطنی نیز به بی نیازی می رسند و روحیه زیاده خواهی و زیاده طلبی در آنها از میان می رود تا آنجا که از پذیرش مال و ثروتی که احساس می کنند نیازی بدان ندارند خودداری می کنند.

عدالت مهدوی نه تنها نموده های مختلف روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده و روابط فرهنگی ، آموزشی ، حقوقی ، قضایی و اقتصادی جوامع انسانی را عادلانه می سازد، بلکه بر روابط فردی مردم نیز تأثیر گذاشته و تا اندرونی ترین و شخصی ترین روابط مردم نیز نفوذ می کند؛ کاری که از عهده هیچ نظام سیاسی ، اجتماعی ساخته نیست .

برای روشن تر این موضوع توجه شما را به روایتی که از امام صادق (ع) نقل شده جلب می کنیم . آن حضرت در توصیف عدالت قائم آل محمد (ع) می فرماید:

... أما والله ليدخلنّ عليهم عدله جوف بيوتهم كما يدخل الحرّ والقرّ. 27

به خدا سوگند، او عدالتش را تا آخرین زوایای خانه های مردم وارد می کند، همچنانکه سرما و گرما وارد خانه ها می شود.

براساس این روایت می توان گفت که در زمان امام مهدی (ع) روابط خانوادگی ، اعم از روابط زن و شوهر، روابط پدر و مادر و فرزندان و روابط سایر خویشان و بستگان با یکدیگر بر پایه عدالت سامان می یابد و هرگونه ستم ، تجاوز، بی عدالتی و تضییع حقوق از نهاد خانواده ، به عنوان اساسی ترین رکن اجتماع ، رخت برمی بندد. قطعاً در چنین شرایطی همه آسیب ها و نابسامانی های اجتماعی که در اثر نبود روابط عادلانه و انسانی در کانون خانواده ها به وجود می آید، از بین می رود.

3. اهداف عدالت موعود

از مجموعه آنچه تا کنون گفته شد به تصویر جامعی از شرایط اجتماعی ، فرهنگی و اقتصادی عصر ظهور دست می یابیم و بر ما روشن می شود که عدالت موعود چگونه جوامع انسانی را متحول ساخته و زمینه رشد و کمال معنوی انسان ها را فراهم می سازد. به بیان دیگر عدالت موعود، همه ابعاد وجود آدمی را هدف قرار داده و چون میزانی دقیق ، زندگی مادی و معنوی انسان ها را به اعتدال می کشاند.

عدالت مهدوی - چنانکه در کلام پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز بر آن تأکید شده - انسانی را که در پس قرون و اعصار از اصل خود دور و در حجاب های ظلمانی غوطه ور شده بود، با حقیقت خود آشنا و به اصل خود برمی

گرداند:

تَأْوَى إِلَيْهِ أُمَّتَهُ كَمَا تَأْوَى النَّحْلَةُ [إِلَى] يَعْسُوبِهَا، يَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا كَمَا مَلَأَتْ جُورًا، حَتَّى يَكُونَ النَّاسُ عَلَى مِثْلِ أَمْرِهِمُ الْأَوَّلِ . 28

امت مهدی به سوی او پناه می برند، چنانکه زنبوران عسل به ملکه خود پناه می آورند. او زمین را از عدالت پر می سازد، همچنانکه از ستم انباشته شده بود؛ تا مردم آن گونه شوند که در آغاز [آفرینش] بودند. با این بیان می توان گفت که در فرهنگ مهدوی ، عدالت ، مظهر همه خوبی ها و ظلم ، نماد همه بدی هاست و از این رو عدالت جامع همه هدف هایی است که می توان برای انقلاب رهایی بخش امام مهدی (ع) تصور کرد. و به همین دلیل است که می بینیم در روایات بیش از هر چیز بر عدالت گستری و ظلم ستیزی آن حضرت تأکید شده است .

پی نوشت ها :

- 1 . قرآن کریم شرک را ستمی بزرگ برشمرده است : «... إِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» (سوره لقمان (31) آیه 13).
- 2 . در آیات متعددی از قرآن از «ظلم به خود» سخن به میان آمده است که برای نمونه به این موارد می توان اشاره کرد: «ثُمَّ أَوْثَرْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ...» (سوره فاطر (35) آیه 32)؛ «... وَ مَنْ يَتَّعِدْ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ» (سوره طلاق (65) آیه 1).
- 3 . یکی از آیات قرآن که در آن از ظلم به مردم سخن گفته شده آیه زیر است : «إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ...» (سوره شوری (42) آیه 42).
- 4 . سوره نساء (4) آیه 48.
- 5 . نهج البلاغه ، ترجمه مهدی فولادوند، خطبه 174، ص 228.
- 6 . سوره توبه (9) آیه 33.
- 7 . المجلسی ، محمدباقر، بحارالانوار، ج 51، ص 60، ح 58.
- 8 . ر.ک : همان ، ص 60-61.
- 9 . القمی ، ابوالحسن علی بن ابراهیم ، تفسیر القمی ، ج 1، ص 228؛ بحارالانوار، ج 51، ص 50. گفتنی است آنچه در بحارالانوار از تفسیر یاد شده نقل شده ، اندکی با متن نسخه چاپی این تفسیر تفاوت دارد و آنچه در اینجا آمده عبارت نقل شده در بحارالانوار است .
10. سوره حج (22) آیه 41.
11. بحارالانوار، ج 51، ص 47-48، ح 9.
12. الطوسی ، ابوجعفر محمدبن الحسن ، کتاب الغیبة ، ص 114؛ بحارالانوار، ج 51، ص 75، ح 29.
13. بحارالانوار، ج 52، ص 280، ح 6.
14. همان ، ص 321-322، ح 29.
15. سوره حدید (57) آیه 17.
16. الصدوق ، ابوجعفر محمدبن الحسن ، کمال الدین و تمام النعمة ، ج 2، ص 668، ح 13.
17. بحارالانوار، ج 51، ص 53، ح 31.

18. الکلینی ، ابوجعفر محمد بن یعقوب ، الکافی ، ج 1، ص 25، ح 21.
19. برخی از نویسندگان این روایت را این گونه ترجمه کرده اند: «در زمان مهدی (ع) به همه مردم ، حکمت و علم بیاموزند. تا آنجا که زنان در خانه ها، با کتاب خدا و سنت پیامبر، قضاوت کنند» حکیمی ، محمد، عصر زندگی و چگونگی آینده انسان و اسلام ، ص 191.
20. النعمانی ، ابن ابی زینب محمد بن ابراهیم ، غیبت نعمانی ، ترجمه محمد جواد غفاری ، باب 13، ص 337، ح 30.
21. بحارالانوار، ج 52، ص 339، ح 86.
22. غیبت نعمانی ، باب 21، ص 443، ح 8.
23. بحارالانوار، ج 36، ص 369.
24. همان ، ج 51، ص 29، ح 2.
25. همان ، ج 52، ص 390، ح 12.
26. ابن حماد، الفتن ، ص 100، به نقل از: معجم احادیث الامام المهدی ، ج 1، ص 240، ح 145.
27. بحارالانوار، ج 52، ص 362، ح 131.
28. الفتن ، ص 99 به نقل از: معجم احادیث الامام المهدی ، ج 1، ص 220، ح 130.